Grupno psihičko sklonište: adaptivna odbrana ili patološka fiksacija?

*Zoran Mladenović**

Specijalistička psihijatrijska ordinacija „Sinteza", Beograd, Srbija

Primljeno: 9. maja 2026.
Prihvaćeno: 29. jula 2026.
Objavljeno: 30. septembra 2026.

Za citiranje:
Mladenović Z. Grupno psihičko sklonište: adaptivna odbrana ili patološka fiksacija? *Psychotherapy Science Today*. 2026;2(3):30–38.
https://doi.org/10.64435/CFUT3379

OPEN ACCESS

© Author(s), CC BY-NC 4.0

Apstrakt

Uvod Koncept psihičkog skloništa u psihoanalitičkoj literaturi tradicionalno se razmatra kao patološka odbrambena organizacija koja ometa razvoj ličnosti i analitičkog procesa. U ovom radu preispituje se to stanovište u kontekstu grupne analize. Polazi se od hipoteze da grupno psihičko sklonište, nakon teške psihičke traume, može imati ne samo odbrambenu, već i privremenu adaptivnu funkciju, čuvajući analitički potencijal grupe do obnavljanja njene sposobnosti za zajedničku obradu traumatskog iskustva.

Metod Teorijska analiza Štajnerovog koncepta psihičkog skloništa i njegovog razvoja u okviru grupne analize upoređena je sa analizom dva klinička slučaja iz grupnoanalitičke psihoterapijske prakse. Na osnovu kliničkog materijala analiziraju se mehanizmi formiranja grupnog psihičkog skloništa, njegovi klinički znaci, uslovi prelaska u hronično funkcionisanje i karakteristike terapijskih intervencija.

Rezultati Analiza kliničkih zapažanja omogućila je identifikovanje psihodinamskog mehanizma formiranja grupnog psihičkog skloništa, formulisanje njegovih kliničkih kriterijuma i opis dve različite putanje njegovog nastanka: kao reakcije grupe na spoljašnju traumatsku situaciju i kao posledice širenja individualnog psihičkog skloništa jednog člana na dinamičku matricu grupe. Pokazano je da, uz očuvanu sposobnost grupe da obnovi analitičku funkciju, grupno psihičko sklonište može imati prelazni karakter i obavljati adaptivnu ulogu, dok njegova hronifikacija dovodi do narušavanja analitičkog procesa i ometa razvoj grupe.

Zaključci Grupno psihičko sklonište predstavlja samostalan fenomen grupne dinamike koji se ne može u potpunosti svesti na individualna psihička skloništa članova grupe. Njegove kliničke implikacije nisu uslovljene samom činjenicom njegovog nastanka, već funkcijom koju obavlja i dužinom trajanja. Predloženi model omogućava da se grupno psihičko sklonište posmatra kao dinamički proces koji nastaje u uslovima psihičkog preopterećenja i ima različite razvojne putanje. Praktični doprinos rada ogleda se u razradi terapijske strategije koja nije usmerena na momentalno rušenje odbrambene organizacije grupe, već na pravovremeno obnavljanje njene analitičke funkcije.

Ključne reči: grupna analiza; grupno psihičko sklonište; psihičko sklonište; psihička trauma; dinamička matrica; analitička funkcija grupe; simbolizacija; odbrambeni mehanizmi.

Uvod

Koncept psihičkog skloništa, koji je razvio Džon Štajner, jedan je od važnih koncepata savremene psihoanalitičke teorije i predstavlja opis posebne odbrambene organizacije psihe koja nastaje kao odgovor na nepodnošljive afekte i pretnju po psihičku celovitost. Psihičko sklonište razmatra se kao oblik povlačenja iz odnosa, pri čemu se osoba privremeno povlači iz kontakta sa spoljašnjom i unutrašnjom stvarnošću. Međutim, cena takvog povlačenja postaje ograničavanje emocionalnog razvoja, sposobnosti za simbolizaciju i uspostavljanje autentičnih objektnih odnosa [1].

Ovaj koncept je dalje razvijen u grupnoj analizi. Posmatranja dinamike analitičkih grupa pokazala su da psihička skloništa mogu da se razviju ne samo na nivou pojedinačnog člana, već i na nivou grupe kao celine. U određenim periodima grupa počinje da funkcioniše kao jedinstven odbrambeni sistem: smanjuje se emocionalna uključenost, opada slobodno asociranje, razgovori prelaze na površne teme, a neprijatna iskustva bivaju isključena iz zajedničkog psihičkog prostora. Takvo stanje opisano je kao grupno psihičko sklonište.

* E-mail: zoran.mladenovic.11@gmail.com.

Većina autora posmatra psihičko sklonište prvenstveno kao patološki fenomen koji ometa razvoj analitičkog procesa. Međutim, klinička zapažanja sugerišu da takvo stanovište u radu sa psihičkom traumom nije uvek dovoljno. U uslovima intenzivnog emocionalnog preopterećenja neposredno suočavanje sa traumatskim materijalom može prevazići kapacitete kako pojedinca, tako i grupe za njegovu psihičku obradu. U takvim okolnostima privremeno povlačenje u psihičko sklonište može imati adaptivnu funkciju, stvarajući uslove za očuvanje celovitosti grupe do obnavljanja njene sposobnosti za dalji razvoj.

Naš rad je posvećen analizi ove specifične funkcije grupnog psihičkog skloništa. Polazeći od kliničkih zapažanja, razmatramo hipotezu o tome da kratkotrajno formiranje grupnog psihičkog skloništa nakon traumatskih događaja ne predstavlja nužno pokazatelj patološke fiksacije grupnog procesa. Pod određenim uslovima ono može predstavljati prelaznu fazu grupne dinamike koja omogućava očuvanje kapaciteta grupe za naknadnu obradu traumatskog iskustva. Posebna pažnja posvećena je uslovima pod kojima odbrambena funkcija psihičkog skloništa doprinosi razvoju grupe, kao i ulozi terapeuta u prepoznavanju ovog stanja, proceni optimalnog trenutka za intervenciju i praćenju procesa izlaska grupe iz psihičkog skloništa.

Teorijske osnove koncepta grupnog psihičkog skloništa

Koncept psihičkog skloništa razvio je Džon Štajner kako bi opisao poseban oblik patološke psihičke organizacije koja nastaje kao odbrana od nepodnošljive anksioznosti i bolnih emocionalnih doživljaja. Za razliku od pojedinačnih odbrambenih mehanizama koji služe ublažavanju anksioznosti, psihičko sklonište predstavlja relativno stabilnu patološku organizaciju unutrašnjeg sveta, koja integriše različite odbrambene procese u jedinstvenu celinu i omogućava povlačenje iz emocionalne stvarnosti uz istovremeno odustajanje od psihičkog razvoja, putem kreiranja subjektivno sigurnog unutrašnjeg prostora.

Psihičko sklonište pruža osećaj sigurnosti i kontrole, ali po cenu ograničavanja sposobnosti za simbolizaciju, narušavanja autentičnih objektnih odnosa i zaustavljanja emocionalnog razvoja. Upravo zato Štajner psihičko sklonište prvenstveno posmatra kao prepreku analitičkom procesu: terapijski zadatak sastoji se u njegovom prepoznavanju i postepenom prevazilaženju.

Međutim, Štajnerov koncept formulisan je u okviru individualne psihoanalize, u kojoj je osnovni predmet analize odnos između pacijenta i analitičara. U grupnoj analizi psihički život posmatra se drugačije. Prema S. H. Fulksu, grupa nije zbir pojedinačnih članova, već celovit sistem međusobno povezanih odnosa koji poseduje sopstvenu dinamiku [2]. Nesvesni procesi nastaju i razvijaju se ne samo unutar ličnosti, već i u zajedničkom komunikacionom prostoru grupe — njenoj dinamičkoj matrici. Zbog toga i odbrambeni procesi mogu poprimiti grupni karakter i postati svojstvo same grupe, a ne samo njenih pojedinačnih članova [3].

Takvo shvatanje otvorilo je mogućnost da se koncept psihičkog skloništa proširi na nivo grupne dinamike. Ako individualno psihičko sklonište predstavlja povlačenje pojedinca iz odnosa sa analitičarem i spoljašnjom stvarnošću, onda se grupno psihičko sklonište može razumeti kao kolektivni oblik povlačenja grupe iz odnosa — sa terapeutom, između njenih članova ili sa širim društvenim sistemima čiji je deo. U takvim stanjima promene ne zahvataju samo pojedinačne članove grupe, već i samu dinamičku matricu: smanjuje se emocionalna uključenost, nestaju slobodne asocijacije, komunikacija postaje površna, a najbolniji emocionalni sadržaji bivaju isključeni iz zajedničkog prostora promišljanja.

U tom pravcu koncept Džona Štajnera dalje razvija Marina Mojović. Zadržavajući shvatanje grupnog psihičkog skloništa kao kolektivne odbrambene organizacije, ona iznosi suštinski novu hipotezu: pod određenim uslovima, pre svega nakon psihičke traume, privremeno formiranje takvog skloništa može imati adaptivnu funkciju. Ukoliko intenzitet emocionalnih doživljaja prevazilazi kapacitete grupe za njihovu psihičku obradu, privremeno povlačenje u psihičko sklonište može sprečiti dublju dezorganizaciju grupnog procesa i očuvati mogućnost njegovog daljeg razvoja [4].

Takvo razumevanje suštinski menja tradicionalni pogled na psihičko sklonište. U tom kontekstu presudan nije sam čin njegovog nastanka, već njegova funkcija i trajanje. Kratkotrajno formiranje psihičkog skloništa može stvoriti prostor neophodan za obnavljanje sposobnosti grupe da obradi traumatsko iskustvo. Nasuprot tome, dugotrajna fiksacija grupe u ovom stanju dovodi do gubitka analitičke funkcije, hroničnog izbegavanja emocionalnog iskustva i transformacije odbrambenog mehanizma u faktor koji ometa razvoj.

Na taj način otvara se ključno teorijsko pitanje: da li grupno psihičko sklonište treba posmatrati isključivo kao patološki fenomen ili ono, pod određenim uslovima, predstavlja prirodnu prelaznu fazu u procesu oporavka grupe nakon traume? Upravo analiza ovog pitanja čini predmet ovog rada.

Model formiranja i razvoja grupnog psihičkog skloništa

Predloženi model zasniva se na pretpostavci da grupno psihičko sklonište ne predstavlja samostalnu patološku tvorevinu, već jedan od mogućih načina funkcionisanja dinamičke matrice grupe u uslovima psihičkog opterećenja. Njegovo nastajanje nije toliko uslovljeno samom činjenicom traumatskog događaja, koliko odnosom između intenziteta traumatskog dejstva i kapaciteta grupe za zajedničku mentalnu obradu emocionalnih iskustava.

U uslovima uobičajenog funkcionisanja analitičke grupe, emocionalna iskustva članova postaju materijal za zajedničku refleksiju. Grupa obavlja kontejnirajuću funkciju, omogućavajući sadržavanje intenzivnih afekata, njihovu mentalnu obradu i vraćanje članovima u razumljivom obliku. Zahvaljujući procesu slobodnog asociranja, simbolizaciji i interpretaciji, omogućena je zajednička obrada emocionalnog iskustva, koja doprinosi razvoju kako pojedinačnih članova, tako i grupe u celini [5].

Međutim, traumatski događaj može privremeno prevazići kapacitete grupe za mentalnu obradu emocionalnog iskustva. Ukoliko intenzitet anksioznosti, straha, tuge, osećanja krivice ili bespomoćnosti postane veći od sposobnosti grupe da ova iskustva zadrži u analitičkom prostoru, dolazi do privremenog kolapsa kapaciteta grupe za zajedničku refleksiju [6, 7]. U takvom stanju, dinamička matrica privremeno gubi sposobnost da obavlja svoju osnovnu analitičku funkciju [8].

Odgovor na ovakav kolaps je nesvesna kolektivna reorganizacija odbrambenih procesa unutar grupe. Umesto zajedničkog istraživanja emocionalne stvarnosti, grupa nesvesno uspostavlja način funkcionisanja kojim se kontakt sa najbolnijim emocionalnim sadržajima svodi na minimum. Komunikacija postaje površnija, slobodne asocijacije postepeno iščezavaju, smanjuje se emocionalna zasićenost diskusije, dok se povećava prisustvo intelektualizacije, idealizacije, razgovora o svakodnevnim temama i drugih oblika izbegavanja traumatskog materijala. Upravo ovo stanje se u ovom radu definiše kao grupno psihičko sklonište.

U skladu sa predloženim modelom, dalji razvoj grupnog procesa može se odvijati prema tri osnovna scenarija.

Prvi scenario podrazumeva da analitički kapacitet grupe, uprkos traumatskom događaju, ostane dovoljan za zajedničku obradu emocionalnih iskustava. U tom slučaju privremeno pojačavanje odbrambenih procesa ne dovodi do formiranja psihičkog skloništa, već grupa zadržava funkcionalnu dinamičku matricu i postepeno integriše traumatsko iskustvo.

Drugi scenario podrazumeva formiranje prelaznog grupnog psihičkog skloništa. Privremeno ograničavanje kontakta sa traumatskim materijalom omogućava grupi da izbegne dublju dezorganizaciju i očuva sopstvenu celovitost. Kako se, zahvaljujući pravovremenim interpretacijama i ponovnom uspostavljanju emocionalne komunikacije, obnavlja sposobnost zajedničke refleksije, grupa postepeno izlazi iz psihičkog skloništa. U tom slučaju ono ima funkciju svojevrsnog moratorijuma razvoja, stvarajući uslove za kasniju mentalnu obradu traumatskog iskustva.

Treći scenario razvija se kada psihičko sklonište postane stabilan način funkcionisanja grupe. Odbrambena organizacija prestaje da bude privremena i počinje da određuje funkcionisanje čitave dinamičke matrice. Izbegavanje emocionalne stvarnosti poprima hroničan karakter, slabe kapaciteti za simbolizaciju i analitičko mišljenje, a grupa postepeno gubi svoj terapijski potencijal. U takvim uslovima psihičko sklonište iz adaptivne odbrane prerasta u patološku organizaciju koja ometa dalji razvoj grupnog procesa.

Na taj način, grupno psihičko sklonište može se razumeti ne kao statična tvorevina, već kao dinamički proces. Njegove kliničke implikacije nisu uslovljene samo njegovim osobinama kao odbrambene organizacije, već prvenstveno njegovom funkcijom, dužinom trajanja i sposobnošću grupe da povrati analitičko mišljenje. Upravo faktor vremena, u sadejstvu sa adekvatnim terapijskim intervencijama, određuje da li će psihičko sklonište predstavljati prelaznu fazu oporavka ili će prerasti u hronični oblik patološkog funkcionisanja grupe.

Predloženi model pruža i drugačiji pogled na ulogu terapeuta. Njegov zadatak nije da momentalno uruši odbrambenu organizaciju grupe, već da prepozna trenutak u kojem privremeno adaptivna odbrana počinje da ometa dalji razvoj grupnog procesa. Terapijska intervencija stoga nije usmerena protiv samog postojanja psihičkog skloništa, već prvenstveno protiv njegove hronifikacije.

Klinički znaci grupnog psihičkog skloništa

Ukoliko se grupno psihičko sklonište posmatra kao samostalan fenomen grupne dinamike, postavlja se praktično pitanje na koji način terapeut može prepoznati njegovo formiranje. Klinička zapažanja sugerišu da prelazak grupe u psihičko sklonište nije praćen jednim specifičnim simptomom, već karakterističnom promenom načina funkcionisanja čitave dinamičke matrice. Nijedan od niže opisanih fenomena sam po sebi nije dijagnostički specifičan. Međutim, njihova istovremena pojava, međusobna povezanost i postepeno intenziviranje mogu ukazivati na formiranje grupnog psihičkog skloništa.

Jedan od prvih i najuočljivijih pokazatelja jeste slabljenje kapaciteta grupe za slobodno asociranje. Umesto spontanog razvoja asocijativnog procesa,

razgovori poprimaju linearan i predvidiv tok. Pojavljuju se dugi monolozi, ponavljaju se već obrađene teme, dok sposobnost grupe da zajednički razvija i produbljuje materijal postepeno slabi.

Istovremeno dolazi do primetnog osiromašenja emocionalnog života grupe. Uprkos postojanju objektivno značajnih ili traumatskih događaja, emocionalne reakcije postaju oskudne, jednolične ili potpuno izostaju. Stvara se utisak da najbolniji emocionalni sadržaji više nisu prisutni u zajedničkom psihičkom prostoru grupe. Karakteristična je i zamena analitičkog rada razgovorima o svakodnevnim, intelektualnim ili apstraktnim temama. Komunikacija se nastavlja, ali se njena funkcija menja. Razgovor održava međusobni kontakt članova grupe, ali prestaje da ostvaruje osnovnu analitičku funkciju — zajedničko istraživanje nesvesnih procesa. Tako nastaje svojevrsna iluzija aktivnog grupnog rada, uz istovremeno izbegavanje emocionalno značajnog materijala.

Važan pokazatelj predstavlja i izbegavanje traumatskog sadržaja. Grupa može prećutkivati događaje koji objektivno utiču na njeno emocionalno stanje ili ih pominjati isključivo na deskriptivnom nivou, bez istraživanja osećanja, fantazija i transfernih reakcija koje isti pokreću. Na taj način traumatsko iskustvo ostaje izolovano od analitičkog procesa.

Sa razvojem grupnog psihičkog skloništa slabe i kapaciteti za simbolizaciju. Snovi se javljaju ređe ili se razmatraju površno, smanjuje se broj metaforičkih predstava i spontanih asocijacija, dok slabi sposobnost povezivanja spoljašnjih događaja sa unutrašnjom psihičkom stvarnošću. Komunikacija postaje pretežno konkretna i deskriptivna.

U mnogim slučajevima uočava se pojačana idealizacija terapeuta, pojedinih članova ili same grupe. Takva idealizacija često je praćena osećajem posebne sigurnosti unutar grupe, pri čemu izostaje potreba za istraživanjem napetosti i konflikata koji se javljaju u grupnom procesu. Paradoksalno, upravo izražen osećaj smirenosti i odsustvo konflikata mogu predstavljati pokazatelj formiranja kolektivne odbrambene organizacije, a ne znak zrelosti grupe.

Jedna od karakteristika grupnog psihičkog skloništa jeste i promena u subjektivnom doživljaju vremena. Grupa kao da prestaje da se razvija. Iste teme ponavljaju se tokom velikog broja susreta bez pojavljivanja novih uvida, dok osećaj napredovanja analitičkog procesa postepeno jenjava. Nastaje utisak svojevrsnog zastoja u vremenu, koji podseća na fenomen bezvremenosti individualnog psihičkog skloništa opisan u Štajnerovim radovima.

Poseban klinički značaj ima promena transfernih i kontratransfernih procesa. Terapeut može primetiti slabiju potrebu za interpretacijom, težnju ka održavanju površne komunikacije ili sklonost da se nesvesno pridružuje kolektivnom izbegavanju bolnih emocionalnih iskustava. Upravo zbog toga kontinuirano praćenje sopstvenih kontratransfernih reakcija i redovna supervizija imaju poseban značaj u radu sa grupama koje funkcionišu na ovaj način.

Opisane fenomene ne treba posmatrati kao strogo definisane dijagnostičke kriterijume, već kao kliničke smernice. Njihov značaj ne određuju pojedinačne manifestacije, već njihova ukupna organizacija unutar grupnog procesa. Što je veći broj ovih fenomena istovremeno prisutan u dinamičkoj matrici i što duže isti traju, to je veća verovatnoća da grupa funkcioniše u režimu grupnog psihičkog skloništa.

Kliničke ilustracije

Radi provere predloženog modela analizirana su dva klinička slučaja u kojima je uočeno formiranje grupnog psihičkog skloništa. Uprkos značajnim razlikama u uslovima rada i prirodi traumatskog događaja, analiza je sprovedena prema jedinstvenoj shemi. Takav pristup omogućava da se klinička zapažanja posmatraju ne kao samostalni opisi, već kao materijal za poređenje sa predloženim teorijskim modelom.

Svaki slučaj analiziran je prema sledećim parametrima:

- **Kontekst grupe.** Razmatraju se karakteristike grupe koje su značajne za razumevanje njene dalje dinamike: sastav članova, faza razvoja grupe, uslovi sprovođenja terapije i priroda odnosa sa širim društvenim sistemima.
- **Traumatski događaj.** Analizira se događaj ili skup okolnosti koji je doveo do naglog povećanja emocionalnog opterećenja i poremetio sposobnost grupe za zajedničku obradu emocionalnih iskustava.
- **Formiranje grupnog psihičkog skloništa.** Analizira se sled promena grupne dinamike koje su dovele do nastanka kolektivne odbrambene organizacije.
- **Klinički znaci psihičkog skloništa.** Opisuju se uočene manifestacije koje odgovaraju predloženim dijagnostičkim kriterijumima: promena karaktera slobodnih asocijacija, emocionalnog života grupe, simbolizacije, komunikacije, transfernih procesa i odnosa prema traumatskom materijalu.
- **Terapijske intervencije.** Razmatraju se intervencije terapeuta usmerene na prepoznavanje grupnog psihičkog skloništa, povećanje svesnosti o procesima koji se odvijaju i obnavljanje analitičke funkcije grupe.
- **Izlazak iz grupnog psihičkog skloništa.** Analizira se dinamika obnavljanja analitičkog procesa, promene emocionalne komunikacije, povratak sposobnosti za simbolizaciju i zajedničko promišljanje traumatskog iskustva.

- **Ishod.** Procenjuje se uticaj doživljenog iskustva na dalji razvoj grupe i utvrđuje da li je posmatrani proces odgovarao prelaznom ili hroničnom obliku grupnog psihičkog skloništa.

Primena jedinstvene sheme analize omogućava poređenje oba slučaja i utvrđivanje u kojoj meri odgovaraju predloženom modelu formiranja i razvoja grupnog psihičkog skloništa. Posebna pažnja posvećena je ne samim traumatskim događajima, već promenama dinamičke matrice grupe koje nastaju kao odgovor na njih, kao i uslovima koji određuju prelazak odbrambene organizacije iz privremene adaptivne funkcije u patološku fiksaciju.

Slučaj 1. Prelazno grupno psihičko sklonište kao odgovor na spoljašnju pretnju

Kontekst

Grupa je vođena na Odeljenju za lečenje bolesti zavisnosti Specijalne psihijatrijske bolnice u Kovinu. Svi članovi grupe istovremeno su bili pacijenti odeljenja, zbog čega je analitička grupa funkcionisala u stalnoj interakciji sa bolničkim sistemom i životom odeljenja. Seanse su održavane dva puta sedmično, a period posmatranja trajao je više od godinu dana, od juna 2022. do septembra 2023. godine.

Tokom posmatranog perioda grupa je pokazivala stabilno analitičko funkcionisanje. Članovi su slobodno asocirali, istraživali nastala osećanja i povezivali aktuelne događaje sa sopstvenom životnom pričom i nesvesnim konfliktima. Značajan deo emocionalnog materijala koji se pojavljivao na seansama odnosio se na događaje koji su se odvijali van grupe. Zahvaljujući analitičkom radu, ti događaji su se postepeno povezivali sa ličnom istorijom članova i postajali materijal za razumevanje nesvesnih konflikata. Grupa je uspešno obavljala kontejnirajuću funkciju, omogućavajući obradu intenzivnih emocionalnih iskustava.

Traumatski događaj

Situacija se promenila nakon prijema novog pacijenta na odeljenje, koji je aktivno uvlačio druge bolesnike u destruktivne oblike ponašanja. Sistematski je obezvređivao lečenje, nagovarao pacijente da prekinu terapiju i pokušavao da distribuira narkotike unutar odeljenja. Iako je uprava bolnice kasnije otkrila njegove aktivnosti i isključila ga iz terapijske grupe, sama pojava ovakve pretnje značajno je narušila osećaj sigurnosti u grupi. Za članove grupe ova situacija nije predstavljala samo spoljašnji događaj, već faktor koji je naglo povećao nivo anksioznosti i narušio osećaj sigurnosti neophodan za analitički rad.

Formiranje grupnog psihičkog skloništa

Nakon pojave pretnje dinamika grupe se primetno promenila. Dok su članovi ranije slobodno govorili o sopstvenim iskustvima i povezivali aktuelne događaje sa unutrašnjim doživljajima, analitički proces je sada gotovo potpuno stao. Slobodne asocijacije postepeno su nestale. Umesto istraživanja emocionalnog iskustva, grupa je sve češće tonula u dugotrajna ćutanja ili razgovore o neutralnim, svakodnevnim temama. Iskustva povezana sa događajima na odeljenju gotovo da nisu bila predmet razgovora, uprkos njihovom očiglednom značaju za sve članove.

Sa stanovišta predloženog modela, ove promene ukazivale su na formiranje grupnog psihičkog skloništa. Grupa je ograničila kontakt sa najbolnijim emocionalnim iskustvima, privremeno odustajući od analitičke obrade traumatskog iskustva.

Klinički znaci

U ovom slučaju bila je prisutna većina prethodno opisanih znakova grupnog psihičkog skloništa:

- nestanak slobodnih asocijacija;
- izraženo emocionalno osiromašenje;
- zamena analitičkog rada razgovorima o svakodnevnim temama;
- izbegavanje razgovora o traumatskoj situaciji;
- privremeni zastoj u razvoju grupnog procesa.

Navedeni skup promena nije ukazivao na smanjenu aktivnost pojedinih članova, već na promenu funkcionisanja čitave dinamičke matrice grupe.

Terapijske intervencije

Prelomni trenutak predstavljao je prvi otvoreni iskaz o strahu. Jedan od članova pretpostavio je da bi pojedini učesnici grupe mogli biti povezani sa pacijentom koji je distribuirao narkotike. Ova izjava poslužila je kao početna tačka obnavljanja analitičkog procesa.

U daljem radu, terapijske intervencije nisu bile usmerene na spoljašnje okolnosti kao takve, već na istraživanje osećanja koja su se pojavljivala. Postepeno su u grupi počela da se ispoljavaju osećanja straha, besa, bespomoćnosti i razočaranja. Značajan deo agresije bio je usmeren prema terapeutu, kome su članovi nesvesno pripisivali odgovornost za nemogućnost da zaštiti grupu. Zahvaljujući interpretacijama transfernih procesa, emocionalna iskustva postepeno su postala predmet zajedničke analize.

Izlazak iz psihičkog skloništa

Sa obnavljanjem emocionalne komunikacije, grupa je postepeno izlazila iz stanja psihičkog skloništa. Ponovo su se pojavile slobodne asocijacije, članovi su počeli da povezuju aktuelne događaje sa sopstvenim unutrašnjim iskustvom, a sposobnost grupe za zajedničko istraživanje nastalih osećanja značajno se povećala.

Doživljena situacija prestala je da bude isključivo spoljašnja pretnja i postala je materijal za analitički

rad. Mnogim članovima je omogućila da prepoznaju sopstvenu sklonost ka povlačenju iz odnosa u situacijama kada imaju doživljaj opasnosti ili nepoverenja.

Ishod

Ovaj slučaj odgovara modelu prelaznog grupnog psihičkog skloništa. Formirana odbrambena organizacija bila je privremenog karaktera i nije dovela do trajnog narušavanja analitičke funkcije grupe. Pravovremena interpretacija omogućila je ponovno uspostavljanje sposobnosti grupe za zajedničku obradu traumatskog iskustva. Nakon izlaska iz psihičkog skloništa uočeni su veća grupna kohezija, viši nivo međusobnog poverenja i povećana sposobnost članova da tolerišu intenzivna emocionalna iskustva bez potrebe za kolektivnim povlačenjem u odbrambenu organizaciju.

Slučaj 2. Formiranje grupnog psihičkog skloništa pod uticajem individualnog psihičkog skloništa jednog člana

Kontekst

Drugi slučaj odnosi se na analitičku grupu vođenu u privatnoj praksi u Beogradu. Period posmatranja trajao je približno tri godine. Grupa je započela rad neposredno nakon dva masovna ubistva koja su se dogodila u Srbiji u maju 2023. godine. Ovi događaji ostavili su dubok trag u čitavom društvu i postali deo emocionalnog konteksta u kojem se formirala dinamička matrica grupe.

Jedan od članova grupe (u daljem tekstu: pacijent S.) izgubio je blisku osobu tokom tragedije. Ostali članovi nisu bili neposredno pogođeni na isti način, ali su i sami proživljavali posledice kolektivne traume. Tako je grupa od samog početka postojala u prostoru zajedničkog traumatskog iskustva i različitog stepena individualne uključenosti u isto.

Traumatski događaj

Za pacijenta S. masovno ubistvo predstavljalo je tešku psihičku traumu praćenu gubitkom značajnog objekta. Tokom analitičkog rada postalo je očigledno da se iskustvo gubitka periodično smenjivalo sa stanjem emocionalne nedostupnosti, u kojem je kontakt gotovo potpuno izostajao kako sa sopstvenim osećanjima, tako i sa realnošću onoga što se dogodilo.

Postepeno je postalo jasno da se ne radi samo o individualnom psihičkom skloništu pacijenta, već i o njegovom uticaju na funkcionisanje čitave grupe.

Formiranje grupnog psihičkog skloništa

U početku su promene bile uočljive prvenstveno kod pacijenta S. Izbegavao je da govori o gubitku, neprestano preusmeravao razgovor na opšte teme, odbacivao svaki pokušaj istraživanja sopstvenih osećanja i zadržavao se na površnoj komunikaciji. Vremenom su, međutim, slične promene počele da se javljaju u radu čitave grupe.

Članovi su se sve ređe vraćali traumatskom materijalu, radije razgovarajući o neutralnim temama. Umesto zajedničkog istraživanja emocionalnih iskustava, nastao je svojevrstan kolektivni dogovor da se ne približava emocionalno najbolnijim aspektima iskustva pacijenta S. Postepeno je individualno psihičko sklonište postalo organizujući faktor čitave dinamičke matrice grupe.

Klinički znaci

Tokom formiranja grupnog psihičkog skloništa uočeni su sledeći znaci:

- izbegavanje razgovora o traumatskom iskustvu;
- dominacija površne komunikacije;
- emocionalno osiromašenje grupnog procesa;
- pojačana idealizacija terapeuta i grupe;
- smanjena sposobnost simbolizacije;
- postepeno uključivanje ostalih članova u kolektivno izbegavanje bolnih emocionalnih iskustava.

Posebno je bilo karakteristično to što je sama grupa ovo stanje doživljavala kao mirno i sigurno, iako je analitički proces bio gotovo potpuno zaustavljen.

Terapijske intervencije

Do postepenog osvešćivanja grupnog psihičkog skloništa dolazilo je ne samo zahvaljujući interpretacijama terapeuta, već i putem simboličkog materijala koji se pojavljivao u grupi.

Jedna od najznačajnijih epizoda bio je san koji je pacijent S. sanjao na početku terapije. U snu je plivao prema brodu *Titanik* koji tone, noseći na leđima poginulu blisku osobu. Penjući se uz konopce na palubu, video je terapeuta kako nepomično stoji i ne pomaže mu. Uprkos upozorenjima prisutnih da brod tone, nastavljao je da se penje, osećajući da je u pravu i verujući da je opasnost preuveličana. Tek kada se našao na palubi, shvatio je da brod zaista tone.

Tokom kasnije analize sna pacijent je ispričao da se još od detinjstva divio junaku filma *„Titanik”*, koji je poginuo spasavajući voljenu ženu, i da je više puta maštao o sličnoj herojskoj smrti. To je omogućilo da se sagleda dvojaka priroda njegovog psihičkog skloništa. S jedne strane, ono je održavalo unutrašnju vezu sa izgubljenim objektom i štitilo ga od nepodnošljivog bola zbog gubitka. S druge strane, predstavljalo je autodestruktivnu organizaciju koja je održavala suicidne fantazije i sprečavala proces tugovanja. Za grupu je ovaj san predstavljao prvu simboličku predstavu prirode prostora koji je postepeno uvlačio sve njene članove.

Ništa manje značajna bila je i epizoda koja se dogodila znatno kasnije. U razgovoru o fizičkim

pojavama, diskusija je prešla na crne rupe. Koristeći ovu temu kao mogućnost za interpretaciju procesa koji se odvijao u grupi, terapeut je postavio pitanje: „Pitam se šta je u ovoj grupi crna rupa?" Posle jednog kraćeg perioda tišine, pacijent S. je rekao da se on oseća kao crna rupa u grupi i da uvlači u svoju crnu rupu i druge članove.

Ova metafora predstavljala je prelomni trenutak u terapiji. Pacijent je po prvi put uspeo da uvidi da njegovo individualno psihičko sklonište više nije bilo samo unutrašnji psihički proces, već je postalo organizujući faktor grupne dinamike. Istovremeno je i sama grupa dobila mogućnost da ono što se dešava sagleda ne kao skup pojedinačnih teškoća, već kao kolektivni proces u kojem su svi članovi nesvesno učestvovali u održavanju grupnog psihičkog skloništa.

Izlazak iz psihičkog skloništa

Kako se obnavljala sposobnost grupe da podnese intenzivna emocionalna iskustva, postepeno su se vraćale slobodne asocijacije i emocionalna komunikacija. Umesto kolektivnog izbegavanja, članovi su počeli da istražuju osećanja gubitka, krivice, straha, bespomoćnosti i tuge. To je omogućilo grupi da ponovo uspostavi svoju kontejnirajuću funkciju, neophodnu za proces proživljavanja i obrade gubitka.

Ishod

Za razliku od prvog slučaja, grupno psihičko sklonište u ovom primeru pokazalo se znatno stabilnijim. Njegovo postojanje nije održavala spoljašnja pretnja, već trajni uticaj individualnog psihičkog skloništa jednog člana na dinamičku matricu grupe. Ipak, postepeno obnavljanje analitičke funkcije potvrdilo je da se čak i u ovakvim okolnostima grupno psihičko sklonište može prevazići ukoliko grupa sačuva sposobnost zajedničkog promišljanja i ukoliko terapijske intervencije budu pravovremene.

Ovaj slučaj ilustruje drugačiji mehanizam formiranja grupnog psihičkog skloništa. Dok je u prvom slučaju odlučujući činilac predstavljala spoljašnja pretnja, ovde je kolektivna odbrambena organizacija nastala kao posledica širenja individualnog psihičkog skloništa jednog člana na grupnu dinamiku. To sugeriše da postoje različiti putevi nastanka istog grupnog fenomena.

Mehanizam formiranja grupnog psihičkog skloništa

Na osnovu prikazanih kliničkih zapažanja može se pretpostaviti da formiranje grupnog psihičkog skloništa predstavlja sukcesivan psihodinamski proces koji nastaje kao odgovor na preopterećenje analitičke funkcije grupe.

Polaznu tačku ovog procesa predstavlja traumatski događaj čiji intenzitet prevazilazi kapacitet grupe za zajedničku psihičku obradu emocionalnog iskustva. U uslovima uobičajenog funkcionisanja analitička grupa obavlja kontejnirajuću funkciju: nastali afekti postaju predmet slobodnih asocijacija, simbolizacije i zajedničkog mišljenja. Upravo ovaj proces omogućava postepenu integraciju emocionalnog iskustva u psihički život grupe.

Nakon teške traume, intenzitet emocionalnih doživljaja može postati toliko izražen da se kapaciteti dinamičke matrice za njihovu psihičku obradu privremeno iscrpe. Kao posledica toga, narušava se sposobnost grupe da kontejnira emocionalnu napetost bez pribegavanja masivnim kolektivnim odbranama. U tom smislu, može se govoriti o privremenom kolapsu analitičke funkcije grupe.

Jedna od prvih manifestacija ovog procesa jeste slabljenje kapaciteta za simbolizaciju. Slabija simbolizacija praćena je narušenim procesom mentalizacije i transformacije afektivnog iskustva u smislene psihičke predstave [9]. Slobodne asocijacije postaju oskudne, broj snova, metafora i spontanih slika se smanjuje, dok emocionalno intenzivna iskustva prestaju da čine materijal za zajedničko promišljanje. Komunikacija poprima pretežno konkretan, deskriptivan ili intelektualizovan karakter.

Uporedo s tim menja se i organizacija grupnih odnosa. Umesto zajedničkog istraživanja emocionalne stvarnosti, grupa postepeno organizuje međusobnu interakciju na način koji svodi kontakt sa najbolnijim iskustvima na najmanju moguću meru. Formira se kolektivni obrazac izbegavanja traumatskog materijala. Emocionalni život grupe postaje siromašan, razgovor se usmerava ka neutralnim sadržajima, dok različiti oblici emocionalnog distanciranja postaju sve izraženiji.

Daljim učvršćivanjem kolektivnog izbegavanja dolazi do reorganizacije čitave dinamičke matrice. Odbrambena organizacija postepeno počinje da određuje način funkcionisanja grupe u celini. Jedan od mehanizama stabilizacije ovakvog stanja predstavlja idealizacija terapeuta, pojedinih članova ili same grupe. Osećaj sigurnosti više se ne zasniva na kapacitetu grupe da mentalno obrađuje emocionalna iskustva, već na odsustvu neposrednog kontakta sa njima. Na taj način formira se grupno psihičko sklonište — kolektivna odbrambena organizacija koja privremeno ograničava kontakt grupe sa psihičkom stvarnošću. U tom periodu emocionalna napetost se smanjuje, ali se istovremeno smanjuje i kapacitet grupe za razvoj. Analitička funkcija privremeno ustupa mesto odbrambenoj funkciji.

Dalji tok procesa zavisi od trajanja ove odbrambene organizacije i mogućnosti ponovnog uspostavljanja analitičke funkcije grupe. Ukoliko, sa slabljenjem

intenziteta traumatskih iskustava i zahvaljujući adekvatnim terapijskim intervencijama, grupa ponovo uspostavi kapacitet za podnošenje emocionalne napetosti, obnavljaju se slobodne asocijacije, simbolizacija i zajednička refleksija. U tom slučaju grupno psihičko sklonište ima prelaznu adaptivnu funkciju.

Ukoliko, međutim, odbrambena organizacija postane stabilan način funkcionisanja grupe, izbegavanje postepeno prerasta u hronični princip organizacije dinamičke matrice. Analitički proces gubi razvojni potencijal, a psihičko sklonište prerasta u patološki oblik funkcionisanja grupe.

Predloženi model omogućava da se objasni zbog čega nastanak grupnog psihičkog skloništa ne treba posmatrati isključivo kao negativan fenomen. Ono predstavlja prirodnu kolektivnu odbrambenu reakciju na preopterećenje analitičke funkcije grupe. Patološki karakter ne proizlazi iz samog formiranja psihičkog skloništa, već iz njegove perzistencije nakon što grupa ponovo uspostavi kapacitet za zajedničku mentalnu obradu emocionalnog iskustva.

Diskusija

Prikazana klinička zapažanja omogućavaju da se koncept psihičkog skloništa sagleda iz nove perspektive u okviru grupne analize. Iako teorijsko polazište ovog rada predstavlja koncept Džona Štajnera, rezultati analize ukazuju da ga je, u kontekstu grupnih procesa, potrebno dodatno proširiti [10].

Štajner je psihičko sklonište opisao kao patološku odbrambenu organizaciju koja ometa razvoj ličnosti i analitičkog procesa. U ovom modelu psihičko sklonište predstavlja prostor u kojem pacijent izbegava kontakt sa psihičkom stvarnošću, dok se osnovni terapijski zadatak sastoji u njegovom prepoznavanju i postepenom prevazilaženju. Predstavljena klinička zapažanja nisu u suprotnosti sa ovim shvatanjem, ali ukazuju da ono nije dovoljno za razumevanje grupnih procesa u uslovima psihičke traume. U uslovima ekstremnog mentalnog preopterećenja, privremeno ograničavanje kontakta sa najbolnijim sadržajima može imati zaštitnu funkciju, omogućavajući očuvanje potencijala grupe za dalji razvoj.

Takvo shvatanje je u skladu sa osnovnim postavkama Fulksove grupne analize. Ukoliko se grupa posmatra kao samostalan sistem odnosa koji poseduje sopstvenu dinamičku matricu, onda se i odbrambeni procesi mogu razumeti kao fenomeni grupnog, a ne isključivo individualnog funkcionisanja. Iz ove perspektive, grupno psihičko sklonište ne predstavlja prost zbir individualnih odbrana članova grupe, već posebno stanje dinamičke matrice u kojem kolektivna odbrambena organizacija privremeno preuzima primat nad analitičkom funkcijom grupe.

Predložena interpretacija nadovezuje se i na ideje M. Mojović o mogućnosti postojanja pozitivnog grupnog psihičkog skloništa [4, 11]. Rezultati prikazane analize omogućavaju dalje preciziranje ove koncepcije. Po našem mišljenju, ključno pitanje nije da li psihičko sklonište treba označiti kao pozitivan ili negativan fenomen, već kakvu funkciju ono ima u određenoj fazi razvoja grupnog procesa. U tom smislu, čini se opravdanim razlikovanje prelaznog i hroničnog grupnog psihičkog skloništa. U prvom slučaju odbrambena organizacija ima privremen karakter i završava se ponovnim uspostavljanjem analitičke funkcije grupe. U drugom slučaju ona postaje stabilan način organizacije dinamičke matrice i prerasta u faktor koji ograničava dalji razvoj grupnog procesa.

Ova zapažanja u velikoj meri su u skladu i sa savremenim shvatanjima psihičke traume. Brojna istraživanja grupne psihoterapije traume ukazuju da početno ograničavanje kontakta sa traumatskim materijalom može imati regulatornu funkciju, stvarajući uslove za postepeno obnavljanje kapaciteta grupe za zajedničku mentalnu obradu traumatskog iskustva [12, 13]. Većina savremenih modela početno izbegavanje traumatskog iskustva razume kao prirodnu reakciju psihe na prekomerno emocionalno opterećenje. Terapijski zadatak stoga nije momentalno rušenje odbrambenih mehanizama, već postepeno obnavljanje kapaciteta pojedinca ili grupe za podnošenje, simbolizaciju i mentalnu obradu traumatskog iskustva. Iz ovog ugla, grupno psihičko sklonište može se razumeti kao jedan od oblika kolektivne regulacije afekta koji nastaje usled privremenog gubitka analitičke funkcije grupe.

Poseban teorijski značaj ima pitanje mehanizama formiranja grupnog psihičkog skloništa. Prikazani slučajevi ukazuju na mogućnost postojanja najmanje dva različita puta njegovog nastanka. U prvom slučaju, kolektivna odbrambena organizacija nastaje kao odgovor na spoljašnji traumatski događaj koji prevazilazi kapacitete grupe za zajedničku mentalnu obradu emocionalnog iskustva. U drugom slučaju, odlučujući faktor predstavlja širenje individualnog psihičkog skloništa jednog člana na dinamičku matricu cele grupe putem transfernih procesa, projektivne identifikacije i fenomena ekvivalencije. Iako se početni mehanizmi razlikuju, oba procesa dovode do formiranja slične odbrambene organizacije sa zajedničkim kliničkim obeležjima.

Praktične implikacije predloženog modela ogledaju se u drugačijem razumevanju terapijske strategije. Ukoliko se svako grupno psihičko sklonište posmatra isključivo kao patološki fenomen, očekivano je nastojanje terapeuta da grupu što pre izvede iz takvog stanja. Međutim, prikazana klinička zapažanja ukazuju da prerana konfrontacija sa kolektivnom

odbranom može biti ne samo neefikasna, već i potencijalno destabilizujuća ukoliko grupa još nije obnovila kapacitet za podnošenje intenzivnih afekata. Zadatak terapeuta stoga nije razaranje psihičkog skloništa kao takvog, već kontinuirana procena njegove funkcije i pravovremeno prepoznavanje trenutka u kojem adaptivna odbrana prerasta u hronični obrazac izbegavanja psihičke stvarnosti.

Predložena koncepcija ne odbacuje klasično shvatanje psihičkog skloništa, već ga proširuje u kontekstu grupne analize i rada sa psihičkom traumom. Savremeni razvoj grupne analize karakteriše pomeranje od razumevanja fenomena grupne dinamike kao statičkih tvorevina ka njihovom sagledavanju kao kontinuiranih procesa koji se odvijaju u promenljivoj dinamičkoj matrici grupe [14]. U tom okviru i grupno psihičko sklonište može se razumeti ne kao fiksna patološka organizacija, već kao psihodinamski proces čiji klinički značaj određuju njegova funkcija, trajanje i uticaj na ponovno uspostavljanje analitičke funkcije grupe.

Zaključak

Prikazana klinička zapažanja i njihova teorijska analiza omogućavaju formulisanje sledećih zaključaka.

Prvo, grupno psihičko sklonište treba posmatrati kao samostalan fenomen grupne dinamike, koji nastaje na nivou dinamičke matrice grupe i nije svodiv na prost zbir individualnih odbrana njenih članova.

Drugo, formiranje grupnog psihičkog skloništa predstavlja očekivanu reakciju na situaciju u kojoj intenzitet traumatskog iskustva privremeno prevazilazi sposobnost grupe za njegovu zajedničku obradu. U osnovi ovog procesa leži poremećaj analitičke funkcije grupe, praćen smanjenjem sposobnosti simbolizacije, kolektivnim izbegavanjem traumatskog materijala i formiranjem zajedničke odbrambene organizacije.

Treće, grupno psihičko sklonište ne treba posmatrati isključivo kao patološku pojavu. U uslovima teške psihičke traume ono može imati prelaznu adaptivnu funkciju, privremeno štiteći grupu od dublje dezorganizacije i čuvajući mogućnost naknadnog obnavljanja analitičkog procesa.

Četvrto, klinički značaj grupnog psihičkog skloništa ne definiše sama činjenica njegovog nastanka, već njegova funkcija, dužina trajanja i uticaj na dalji razvoj grupe. U tom smislu, čini se svrsishodnim razlikovati prelazno i hronično grupno psihičko sklonište kao dva različita oblika organizacije grupne dinamike.

Peto, predloženi model ima praktični značaj za grupnu psihoterapiju. Zadatak terapeuta ne sastoji se u momentalnom rušenju kolektivne odbrambene organizacije, već u prepoznavanju njene funkcije i izboru optimalnog trenutka intervencije, u kojem grupa ponovo stiče sposobnost da podnese intenzivne afekte, simbolizuje doživljaje i povrati analitičko mišljenje.

Predložena koncepcija ne protivreči klasičnom modelu psihičkog skloništa Džona Štajnera, već ga razvija u kontekstu grupne analize i rada sa psihičkom traumom. Ona omogućava da se grupno psihičko sklonište posmatra kao dinamički proces, čiji klinički značaj nije definisan samom činjenicom postojanja odbrambene organizacije, već njenom ulogom u očuvanju ili gubitku sposobnosti grupe za dalji razvoj.

Predloženi model zasniva se na analizi dva klinička zapažanja i ima karakter teorijskog uopštavanja. Njegova dalja razrada zahteva prikupljanje novog kliničkog materijala, preciznije definisanje dijagnostičkih kriterijuma grupnog psihičkog skloništa i proučavanje činilaca koji uslovljavaju prelazak odbrambene organizacije iz privremene adaptivne funkcije u hronični patološki oblik.

Literatura

1. Steiner J. Psychic retreats: pathological organizations in psychotic, neurotic and borderline patients. London: Routledge; 1993.
2. Foulkes SH, Anthony EJ. Group psychotherapy: the psychoanalytic approach. London: Karnac Books; 1965.
3. Foulkes SH. Problems of the large group. U: Foulkes SH. Selected Papers of S.H. Foulkes: Psychoanalysis and Group Analysis. London: Karnac Books; 1990. p. 249–269.
4. Mojović M. Group psychic retreats. Belgrade: Group Analytic Society Belgrade; 2007.
5. Bion WR. Learning from experience. London: Heinemann; 1962.
6. Herman JL. Trauma and recovery: the aftermath of violence — from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books; 1997.
7. Bion WR. Experiences in groups and other papers. London: Routledge; 2004.
8. Hopper E. Traumatic experiences in the unconscious life of groups. London: Jessica Kingsley Publishers; 2003.
9. Fonagy P, Gergely G, Jurist EL, Target M. Affect regulation, mentalization and the development of the self. New York: Other Press; 2002.
10. Tamas N. Some thoughts on psychic retreats. British Journal of Psychotherapy. 2016;32(1):65–78. https://doi.org/10.1111/bjp.12196
11. Mojović M. Manifestations of psychic retreats in social systems. U: Hopper E, Weinberg H, ur. The Social Unconscious in Persons, Groups and Societies. London: Karnac Books; 2011. p. 209–234.
12. Weinberg H, Nuttman-Shwartz O, Gilmore M. Trauma groups: an overview. Group Analysis. 2005;38(2):187–202. https://doi.org/10.1177/0533316405052378
13. Weinberg H. Social trauma and the social unconscious — using the large group for healing. U: Leiderman LM, Buchele BJ, ur. Advances in Group Therapy Trauma Treatment. Routledge; 2025. p. 145–157.
14. Hopper E. The tripartite matrix in the developing theory and expanding practice of group analysis. London: Routledge; 2024.